

6.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องที่อยู่อาศัยในชุมชนชนบทกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ มีวัตถุประสงค์ข้อแรก เพื่อศึกษาถึงลักษณะของที่อยู่อาศัย เกี่ยวกับ รูปแบบของบ้านที่อยู่อาศัย การใช้สอยพื้นที่ ระบบการก่อสร้างที่เจ้าของบ้านใช้ดำเนินการ และความเป็นเจ้าของ ของ ผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย ในชุมชนชนบทของหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เพื่อให้ทราบถึงความเกี่ยวข้องระหว่างลักษณะของที่อยู่อาศัยในชนบทกับสถานภาพ บทบาท และค่านิยม ของผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย อันประกอบด้วยจำนวนผู้อยู่อาศัยในครัวเรือน สถานภาพของผู้อยู่อาศัย อาชีพของผู้อยู่อาศัย ถิ่นฐานกับการโยกย้าย และ ทักษะคิดเกี่ยวกับการก่อสร้างที่อยู่อาศัยในชุมชนชนบทที่ลดลงไปทำการศึกษานั้น และ ข้อสุดท้ายเพื่อพิจารณาถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากปัจจัยทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของครอบครัวที่อยู่อาศัยในชุมชนหมู่บ้านนั้น

ประชากรที่ศึกษาคือครัวเรือนในหมู่บ้านแหลมยาง-ตรอกสมุทร ตำบลน้ำคอก อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เป็นหมู่บ้านชนบทที่ประกอบด้วยประชากร 160 หลังคาเรือน โดยศึกษาประชากรทั้งหมดและคัดเลือกกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องตรงกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบ้านที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน มาทำการศึกษาในเรื่องทัศนคติและค่านิยมเป็นการเฉพาะส่วนหนึ่ง ประชากรครัวเรือนที่ศึกษาประกอบด้วย ผู้ครอบครองที่อยู่อาศัยและสมาชิกครอบครัวผู้อยู่อาศัย

การวิจัยดำเนินการโดยการลงไปสำรวจพื้นที่ทั่วไปในชนบทพื้นที่ใกล้เคียงและพื้นที่เป้าหมาย ที่จะทำการศึกษา และหาข้อมูลโดยการสำรวจรวบรวมลักษณะทั่วไปด้วยการถ่ายภาพและพูดคุยกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อนำมากำหนดประเด็นรายละเอียดในการศึกษาโดยนำข้อมูลที่ได้มา ไปทำแบบสำรวจลักษณะของที่อยู่อาศัย และ แบบสอบถามผู้ครอบครองที่อยู่อาศัยในการรวบรวมข้อมูลต่างๆ มาทำการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยได้ศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ตั้งแต่ในอดีตที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมา และแนวคิด ทฤษฎี ทางด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มาใช้ในการวิเคราะห์เชิงบริบท (Contextual Analysis) กับ ข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนามรวบรวมมา ด้วยการแบ่งวิธีดำเนินงาน 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่แรกสำรวจพื้นที่ทั่วไปและสภาพแวดล้อม พร้อมกับพูดคุยกับผู้อยู่ในพื้นที่โดยบันทึกภาพให้เห็นประเด็นต่างๆที่น่าสนใจในการศึกษารายละเอียดต่อไป ขั้นตอนที่สองคือการสำรวจลักษณะของที่อยู่อาศัยเป็นรายหลังคาเรือน ตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ ขั้นตอนที่สามคือการรวบรวมข้อมูลทางด้านสังคมของครัวเรือน ทำการวิจัยโดยแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เพิ่มเติม เฉพาะบางประเด็นที่เกี่ยวกับทัศนคติและความคิดของผู้อยู่อาศัยในบ้าน

เนื้อหาของข้อมูลที่รวบรวมมาประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยในชนบททั่วไปกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัย เป็นภาพถ่ายประมาณ 70 ภาพ ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะที่อยู่อาศัยทางกายภาพจากการสำรวจเป็นรายหลังคาเรือน 98 หลัง ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยทางสังคมของผู้อยู่อาศัยในบ้านที่ได้จากแบบสอบถาม จำนวน 130 ครัวเรือน และ ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติความคิดเห็นและค่านิยม ในบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลง จากการสัมภาษณ์ผู้ครอบครองที่อยู่อาศัย ประมาณ 40 ราย

ลักษณะของที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย รูปแบบของบ้าน ผังบริเวณและระยะถอยร่น ขนาดที่ดิน และขนาดตัวบ้าน วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง การใช้สอยเนื้อที่ภายในบ้าน การใช้สอยเนื้อที่ภายนอกและเนื้อที่รอบๆ บ้าน

ปัจจัยทางสังคม คือ สภาพภาพ บทบาทและค่านิยม ที่ประกอบด้วย ความเป็นเจ้าของผู้ครอบครอง ภูมิสำเนาเดิมและการโยกย้ายถิ่นฐาน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้ จำนวนผู้ที่อยู่อาศัยในบ้าน การประกอบอาชีพของผู้ที่อยู่อาศัย รายได้ของครอบครัว

ทัศนคติและค่านิยมที่ทำการศึกษาในการวิจัยนี้ คือ ความคิดเห็นทางด้านความพึงพอใจในบ้านที่อยู่อาศัยที่เปลี่ยนแปลง และ ที่มาของความคิดเห็นนั้น

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่เป็นทฤษฎีหลัก 3 ประการ คือ ทฤษฎีแวลลอมทางภูมิศาสตร์ ทฤษฎีตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ กับทฤษฎีย่อยอีก 6 ข้อ คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยสาเหตุ ทฤษฎีที่ว่าด้วยกระบวนการ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีความขัดแย้ง ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม และ ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ โดยเป็นการวิเคราะห์เชิงบริบท คือ การพิจารณาถึงสภาพโดยรวมและสภาพทั่วไปในระดับชุมชน ที่ส่งผลกระทบต่อที่อยู่อาศัยระดับครัวเรือน

สิ่งที่ได้จากการวิเคราะห์ เป็นความหมายของปรากฏการณ์และพฤติกรรมทางสังคม เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อที่อยู่อาศัย เป็นการทำความเข้าใจในความหมายของปรากฏการณ์เหล่านั้น โดยพิจารณาจากสภาพแวดล้อมในหลายมิติเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมโดยพยายามมองเห็นภาพรวม และใช้ข้อมูลรูปธรรมย่อยๆ หลายประการ มาแปลเป็นข้อสรุปที่เป็นนามธรรม ด้วยวิธีเชิงพรรณนา

ผลการวิเคราะห์ ได้สรุปเป็นหัวข้อ ดังนี้

1 ลักษณะของที่อยู่อาศัยในชนบทท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน

พบว่า ที่อยู่อาศัยในชนบทปัจจุบันยังคงพึ่งพา สภาพแวดล้อมธรรมชาติของพื้นที่โดยรอบในด้านการดำรงอยู่ ด้วยการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมเป็นหลักของผู้อยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งปัจจุบันทำการปลูกพืชในลักษณะเชิงเดี่ยว เช่นกรณีหมู่บ้านที่ศึกษานี้ มีสวนผลไม้ประปรายในบริเวณบ้านที่อยู่อาศัย และ มีการปลูกยางพาราเป็นหลักโดยใช้พื้นที่เกือบทั้งหมดที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมของหมู่บ้านเป็นการปลูกพืชที่ไม่ได้ใช้บริโภคเองแต่ใช้เพื่อขายแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอก และไม่ได้นำทรัพยากรที่มีมาผลิตวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย โดยวัสดุที่ใช้ก่อสร้างบ้านหลังใหม่ต้องซื้อจากภายนอก ผสมกับวัสดุก่อสร้างเดิมที่รื้อย้ายบ้านหลังเก่ามาสร้างใหม่ ที่มีไม้เป็นหลัก เป็นบ้านแบบประยุกต์ ที่ใช้ช่างก่อสร้างในหมู่บ้านสร้างขึ้นด้วยความต้องการในความแข็งแรงทนทาน และอยู่ในงบประมาณอันจำกัด ไม่ได้พัฒนารูปแบบบ้านสมัยใหม่ขึ้นเอง ซึ่งเป็นบ้านที่มีปรากฏอยู่ไม่มาก โดยนำแบบที่เห็นว่าสวยจากที่อื่น มาสร้างขึ้นตามฐานะทางเศรษฐกิจ ขนาดที่ดินและตัวบ้านที่สร้างใหม่มีขนาดเล็กลง การใช้สอยเนื้อที่บ้านเปลี่ยนแปลงโดยความเกี่ยวข้องกับอาชีพเปลี่ยนแปลงไป มีการใช้สอยเนื้อที่บ้านเกี่ยวกับอาชีพลดลงในกลุ่มที่ทำงานนอกภาคเกษตร

2 ความเกี่ยวข้องของปัจจัยทางสังคมกับลักษณะของที่อยู่อาศัยในชุมชนชนบท

พบว่า บ้าน เกือบทุกหลังในหมู่บ้านนี้ ไม่มีปัญหาเรื่องสถานะการครอบครอง โดยผู้ครอบครองมีความเป็นเจ้าของหรือไม่ก็เป็นคู่ครอง/ทายาทของเจ้าของ ซึ่งส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในหมู่บ้านนี้ และมีส่วนน้อยที่เคยโยกย้ายไปอยู่ที่อื่นมา ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้ ส่วนใหญ่เกิน 20 ปี มีหลายหลังที่อยู่มาไม่นาน เพราะเพิ่งสร้างใหม่ โดยการรื้อบ้านเดิมที่ทรุดโทรมมาปลูกสร้างใหม่หรือไม่ก็แยกครอบครัวออกมา การแยกครอบครัวออกมาทำให้ขนาดที่ดินและตัวบ้านที่สร้างใหม่เล็กลงจากการแบ่งสรร คนรุ่นใหม่มักจะประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม อาชีพเกษตรกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในแนวโน้มของคนรุ่นถัดมา ทำให้การใช้สอยพื้นที่ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไป แต่กรรมสิทธิ์งานที่อยู่ไม่ไกล ทำให้ไม่ต้องโยกย้ายถิ่นฐาน ผู้ที่โยกย้ายที่อยู่เป็นเด็กโตที่ไปเรียนต่อชั้นสูงขึ้น นอกจาก การเปลี่ยนแปลงลักษณะของที่อยู่อาศัยที่ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงไปของลักษณะครอบครัวและการประกอบอาชีพของผู้อยู่อาศัยแล้ว การกำหนดลักษณะที่อยู่อาศัย ยังขึ้นอยู่กับ รายได้ของครอบครัว , ความพึงพอใจที่จะปรับปรุงต่อเติมบ้านตามกำลัง-โอกาสของผู้อยู่อาศัย และ ค่านิยมต่อลักษณะที่อยู่อาศัยด้วย

3 ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อที่อยู่อาศัยในชนบท

โดยการวิเคราะห์เชิงบริบทในภาพกว้างของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่มีผลกระทบฉับพลัน อาจเกิดขึ้นได้จากอุบัติเหตุทางธรรมชาติ หรืออีกด้านหนึ่ง อาจเกิดจากนักพัฒนา ด้วยอิทธิพลทางการเงิน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ไม่ได้ทำการศึกษาถึง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นแบบวิวัฒนาการ ค่อยเป็นค่อยไป มีปัจจัยสะสมหลายประการที่ทำให้ชนบทต้องปรับตัว และ ที่อยู่อาศัยก็จะเปลี่ยนแปลงไปตาม ลักษณะการใช้สอยที่เปลี่ยนแปลง โดยที่มีปัจจัยสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงมากมายที่ห่างไกลแคไหน ก็อาจส่งผลกระทบได้ถึง ไม่ว่าจะเป็น การพัฒนาขยายตัวของเมือง การผลิตวัสดุก่อสร้าง การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีหลายประการ อาจทำให้ที่อยู่อาศัยพัฒนาไปในทิศทางที่ดี ถ้ามีกระบวนการกลั่นกรองหรือการใช้สติปัญญาเข้าประกอบ หรือ อาจทำให้ที่อยู่อาศัยเป็นไปอย่างไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตถ้าการพัฒนานั้นตัดขาดจากภูมิปัญญาเดิมของท้องถิ่น ทั้งนี้ เป็นเพียงคาดการณ์จากการวิเคราะห์เชิงบริบท ในข้อมูลทั่วไปด้วยแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยไม่สามารถพิสูจน์ในเชิงสถิติ แต่มีความหมายที่อธิบายได้ด้วยทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังรายละเอียดของการวิเคราะห์ที่ได้กล่าวมาแล้ว

6.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องชนบท เป็นสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึกบางอย่าง ในความเป็นธรรมชาติที่มีพอเพียง สำหรับการดำรงชีวิตของคนที่มีความสุขได้ง่ายๆตามอัธยาศัย โดยไม่แสวงหาสิ่งเกินเลยที่มุ่งในวัตถุเกินไป เป็นการเรียนรู้จากผู้ที่อยู่เหมือนคือยโอกาสกว่าคนในเมือง แต่ความจริง คนเมืองอาจเป็นผู้ขาดโอกาสที่จะได้รับบางสิ่งบางประการอันไม่ต้องอิงอาศัยกับวัตถุก็ได้ ควรที่ผู้สนใจจริงๆจะได้ศึกษาโดยลงไปสัมผัสด้วยตัวเอง จึงจะได้รู้ความจริง ที่ไม่ใช่ความรู้จากผลการวิจัยที่ผ่านมาทางตัวหนังสือ ผู้วิจัยในครั้งนี้ พยายามที่จะศึกษาเรื่องที่อยู่อาศัยในชนบท ด้วยระยะเวลาอันจำกัด ในระเบียบวิธีการวิจัยทางวิชาการเป็นวิทยานิพนธ์ในระบบ การศึกษาของมหาวิทยาลัย เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการในหลักสูตรทางการศึกษา ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และหวังว่าจะมีประโยชน์บ้างตามสมควรกับผู้สนใจในเบื้องต้น

จากผลของการวิจัย ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การศึกษาเรื่องที่อยู่อาศัยในชนบท ควรเป็นไปในทิศทางที่มีการยอมรับจากทุกฝ่ายถึงความสำคัญในภูมิปัญญาเดิมที่เป็นพื้นฐานของท้องถิ่น ประกอบกับความรู้ทางวิชาการจากสถาบันการศึกษาในฐานะเป็นผู้รวบรวมแลกเปลี่ยน เพื่อพัฒนาจากรากฐานที่มี โดยสิ่งใหม่ๆที่รับเข้ามาควรจะได้กลั่นกรองพิจารณาทำการปรับปรุงประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและการใช้สอยที่เกิดประโยชน์จริง เป็นการต่อยอดภูมิปัญญาหรือการปรับปรุงองค์ความรู้ทางด้านแนวคิดวิธีและการก่อสร้างที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง พัฒนาจากทรัพยากรที่มีอยู่เป็นหลักและทรัพยากรที่นำมาจากภายนอกเป็นส่วนเสริม มิใช่การนำเสนอให้เอาวัสดุแปลกใหม่หรือเทคนิควิธีที่ไม่มีใครทำด้วยตนเองได้ไปใช้สำเร็จรูป

ข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้นจากการวิจัยในครั้งนี้ ได้มีการอภิปราย เหตุและผล ในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เห็นพ้องในเหตุว่า การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยเป็นไปในลักษณะที่มีความต้องการที่อยู่อาศัยที่คงทน มั่นคง แข็งแรง ไม่ผุพังง่าย และน่าจะไปรุ่งเย็น อยู่สบายด้วย ซึ่งเป็นบ้านรูปแบบประยุกต์ที่มีการพัฒนาได้ดีกว่านี้ ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทั้งบ้านแบบสมัยใหม่และบ้านแบบประยุกต์ที่ยังพัฒนาได้ไม่สิ้นกั ทำให้บ้านที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในชนบทปัจจุบันที่ได้ศึกษามานี้ ร้อนทึบ ซึ้นและอยู่ไม่สบาย จึงน่าจะมีการพัฒนาโดยฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้โดยมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงตอบสนองความต้องการอย่างเหมาะสม แทนที่จะก่อสร้างโดยการพึ่งพาวัสดุจากภายนอกและระบบเศรษฐกิจโดยรวมแต่เพียงอย่างเดียว

เทคโนโลยีในการก่อสร้างนั้น น่าจะมีการคิดค้นและพัฒนาต่อกับภูมิปัญญาในท้องถิ่นได้ เนื่องจากในปัจจุบันนี้ การก่อสร้างที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ยังใช้ช่างและแรงงานท้องถิ่นอยู่ เพียงแต่ได้นำเอาวัสดุและรูปแบบมาจากภายนอก ควรที่จะได้พัฒนาวัสดุบางส่วนจากทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้พึ่งตนเองได้มากขึ้นและเป็นเหตุให้มีการคิดค้นรูปแบบที่เหมาะสม เช่นที่มีบ้านแบบประยุกต์เกิดขึ้นในหมู่บ้านให้เห็นอย่างหลากหลาย แต่ยังเป็นไปได้ไม่สิ้นกั ดังที่กล่าวมาแล้ว

รูปแบบบ้านประยุกต์ที่พบในหมู่บ้าน เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ เป็นสิ่งที่เกิดจากการนำเอาวัสดุใหม่จากภายนอก เช่น คอนกรีต อิฐบล็อก กระจก อลูมิเนียม มาใช้ในการก่อสร้างแทนวัสดุเก่าที่ขาดแคลน คือไม้เนื้อแข็ง ซึ่งนับวันจะหมดไป โดยไม่มีการพัฒนาวัสดุอื่นจากทรัพยากรในท้องถิ่น อันจะทำให้ชุมชนชนบทต้องตกอยู่ในเงื้อมมือของระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ที่ไม่มีใครสามารถควบคุมได้นอกจากมือที่มองไม่เห็นหรือกลไกการตลาดที่ไม่มีวันสมดุล ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้คือไปเรื่อยๆ บ้านในชนบทอาจจะต้องสร้างโดยคนในเมือง อันทำขึ้นได้โดยง่าย และออกมามีคู้ แต่ไม่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับการอยู่อาศัยดำรงชีวิตของชาวชนบท

สำหรับชนบทที่ผู้วิจัยได้ลงไปศึกษานั้น บางทีอาจจะไม่มีโอกาส ได้เกี่ยวข้องกับหรือสานต่อสิ่งที่ได้ทำ แม้ว่าผู้วิจัยอาจจะได้ใช้ชีวิตช่วงหนึ่งอยู่ในละแวกใกล้พื้นที่ที่ลงไปศึกษา หลังจากเสร็จจากงานวิจัย ประโยชน์ที่ชุมชนหมู่บ้านจะได้จากงานวิจัยชิ้นนี้ น่าจะเป็นการให้ความสนใจต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ หรือ ความคิดที่จะสร้างเสริมภูมิปัญญาที่คนมีให้ประจักษ์ชัด และสามารถถ่ายทอด - สืบต่อ - ส่งเสริม เพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาชุมชนไปในทิศทางที่พึงประสงค์ เป็นผู้มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ แม้ว่างานวิจัยชิ้นนี้จะไม่สามารถสื่อความหมายในความรู้ที่ท่านเป็นผู้มีส่วนทำให้เกิดขึ้น ผู้วิจัยเชื่อว่า เมื่อท่านได้ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองอย่างถูกต้อง ท่านผู้อยู่ในชนบทจะสามารถทำให้เกิดความรู้ของตนเอง ประสานกับสิ่งภายนอกได้ ด้วยศักยภาพของภูมิปัญญาแห่งท้องถิ่น

สิ่งที่มีความหมายสำคัญที่สุดของ การพัฒนาที่อยู่อาศัย ก็คือ การมีที่อยู่อาศัย ที่ให้สวัสดิภาพและ ทำให้เราสามารถพัฒนาตัวเองสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งประเด็นอยู่ที่ คนจะสามารถมองเห็นคุณค่าที่แท้จริง ของสถานที่ ได้หรือไม่ เมื่อเห็นแล้วจะสามารถพัฒนาและแสวงหาประโยชน์จากการเกี่ยวข้องกับควยได้หรือไม่ ดังที่กล่าวว่า มงคลที่แท้จริงอยู่ที่คนในประเทศอันสมควรนั้นสามารถแสวงหาประโยชน์ที่เกื้อกูลตนจากสถานที่ นั้นได้เป็นสำคัญ ¹¹

¹¹ พระราชธรรมนิเทศ , เพื่อความสวัสดิในทั้งปวง (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2541) หน้า 25